

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Равлюка А.Г. «Конституційно-правові засади проведення загальнодержавного референдуму: порівняльно-аналітичне дослідження», що подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з планами наукових робіт. Питання прояву народовладдя в Україні тісно пов'язано з проблемами верховенства права, конституціоналізму, верховенства конституції, її місця та ролі як фундаментального джерела права національної правової системи, а тому вони завжди будуть актуальними.

З метою підвищення економічної, духовної та соціальної стабільності, забезпечення пріоритетності прав людини, для активного розвитку громадянського суспільства та правової держави необхідним є активне залучення Українського народу до вирішення питань загальнодержавного значення у т.ч. за допомогою інститутів безпосередньої демократії.

Загальнодержавний референдум є тим механізмом, який надає реальну змогу Українському народові реалізовувати свої політичні права, зокрема здійснювати установчу владу шляхом прийняття змін до Основного Закону держави або ж вирішувати інші гострі питання на загальнодержавному рівні.

Так, з огляду на інтенсивне реформування зазначеного інституту а також гострі дискусії, які виникають навколо нього, зазначена тема дисертаційного дослідження є надзвичайно актуальною на даний час.

Дослідження виконане у рамках науково-дослідної теми кафедри конституційного права та порівняльного правознавства «Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей». Номер державної реєстрації – 0119U102624.

Наукові положення, розроблені особисто дисертантом та їх новизна. Представлені в дисертації положення, концептуальні засади, структура, постановка завдань та їх вирішення, узагальнені висновки є результатом

реалізації авторських ідей і самостійно виконаної наукової праці. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця робота є комплексним монографічним дослідженням конституційно-правових засад проведення загальнодержавного референдуму, в якому запропоновано принципово нові наукові підходи щодо визначення теоретико-правових засад дослідження загальнодержавного референдуму, досліджено особливості міжнародно-правової регламентації та нормативного визначення процедури загальнодержавного референдуму у правових системах сучасних держав, визначено конституційно-правові засади удосконалення процедури проведення загальнодержавного референдуму в Україні. У роботі обґрунтовано низку концептуальних положень, узагальнень та висновків, які відповідають критеріям наукової новизни, зокрема:

вперше:

- доведено, що до міжнародних стандартів у сфері організації та проведення загальнодержавного референдуму слід відносити документи у сфері захисту персональних даних, доступу громадськості до інформації, захисту кіберпростору;

- запропоновано прийняття правового акту під назвою «Кодекс правотворчості народу», котрий би поєднував у собі нормативну регламентацію таких форм безпосереднього народовладдя як референдум, всеукраїнський (у тому числі народне veto, тобто аброгативний референдум) та місцевий, а також народна правотворча ініціатива; визначено основні положення зазначеного кодифікованого акту;

- визначено поняття гарантій суб'єктивного права на загальнодержавний референдум як сукупності умов, способів, засобів, а також принципів та норм, котрі забезпечують можливість здійснення, охорони та захисту права на загальнодержавний референдум;

удосконалено:

- поняття загальнодержавного референдуму як форми прямого народовладдя, котра передбачає управління державними справами та вирішення питань загальнодержавного масштабу шляхом здійснення

громадянами безпосереднього волевиявлення з питань, передбачених законодавством;

- класифікацію загальнодержавних референдумів, запропоновано розмежовувати їх залежно від часу проведення виборів на такі, що проводяться обов'язково у день виборів (США); можуть проводитись у день виборів (Словенія); проведення яких у день виборів заборонено (Португалія); залежно від особливостей нормативно-правового закріплення: такі, що закріплені лише у конституції держави; такі, що регламентуються конституцією та спеціальним законом (Естонія, Португалія, Греція, Італія); такі, що не закріплюються ні на рівні конституції, ні на рівні закону (Бельгія);

- дефініцію права народу на загальнодержавний референдум як встановлену чинним законодавством сукупність його юридичних можливостей безпосередньо виявляти свою волю при вирішенні важливих питань загальнодержавного значення;

- вимоги до застосування процедури референдуму, до яких слід віднести такі: на референдум повинні вноситися «прості» питання, і не лише у плані формулювання, виборці не повинні витратити занадто багато часу на дослідження переваг та недоліків пропозиції, котра вноситься на референдум; органи державної влади повинні забезпечити виборця усією необхідною інформацією щодо питання/ законопроекту, що вноситься на всенародне обговорення; органи державної влади, громадські організації та об'єднання повинні чітко усвідомлювати, що референдум як форма безпосереднього виявлення волі громадян не може розглядатися як спосіб досягнення власних цілей окремих зацікавлених осіб, засіб тиску на органи влади чи варіант вирішення політичного конфлікту; конституційно-правові засади організації та проведення референдуму у державі повинні передбачати усвідомлену та зацікавлену участь громадян при здійсненні народного волевиявлення у такий спосіб; застосування референдуму повинно бути доцільним, тобто повинні існувати ефективні правові механізми, котрі б стримували довільне використання зазначеного інституту;

набули подальшого розвитку:

- науковий підхід, згідно якого традиційне розуміння процедури проведення загальнодержавного референдуму не є єдино можливим для реалізації цієї форми безпосереднього народовладдя, йдеться про можливість інформатизації такого процесу та впровадження електронної демократії. Позитивними моментами при застосуванні електронної демократії, виступають такі: спрощення процедури загальнодержавного референдуму; зменшення фінансових витрат на організацію та проведення загальнодержавного референдуму; зростання активності громадян щодо участі у державно-політичних процесах; зниження рівня впливу політичних сил на результат волевиявлення громадян України; спрощення безпосередньої процедури волевиявлення для осіб з обмеженими можливостями. Однак, при використанні електронного голосування виникають проблеми з ідентифікацією осіб, котрі здійснюють безпосереднє волевиявлення, а також із дотриманням принципу таємності. Встановлено, електронна демократія вже засвідчила свою ефективність у багатьох розвинених державах. Доведено, при впровадженні системи електронного голосування варто застосовувати блокчейн – це система, котра вирішить питання захисту персональних даних та анонімності голосування на загальнодержавному референдумі;

- наукова думка, відповідно до якої «інші форми безпосередньої демократії», про які згадується у статті 69 Основного Закону Української держави, залишаються не регламентованими, окрім того, що згадуються лише в Конституції. Незважаючи на те, що відповідно до її положень «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії», аналіз сучасних наукових джерел дозволяє стверджувати про фактичне звуження форм безпосередньої демократії до виборів та референдуму. Формулювання «інші форми безпосередньої демократії» не пояснюється у жодному нормативно-правовому акті. Тому вказівка на можливість застосування таких «інших форм» є суто декларативною;

- науковий підхід, згідно якого пропозиція визначати всенародне опитування як окрему форму прямої демократії, а не різновид

загальнодержавного референдуму (консультативний референдум) є недоцільною.

3. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються. Усі наукові результати достовірні та достатньо обґрунтовані, що підтверджується наступними положеннями:

- основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях;

- основні положення дисертації викладені у трьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, серед яких, «Порівняльно-аналітичне право», «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»», «Visegrad Journal on Human Rights».

4. Наукове та практичне значення дисертаційної роботи. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

- *науковій роботі* – під час дослідження теоретико-методологічних та практичних проблем проведення загальнодержавного референдуму в Україні та зарубіжних державах;

- *навчальному процесі* – під час підготовки навчально-методичних комплексів, робочих програм, підручників та посібників (чи їх окремих розділів) із конституційного права, порівняльного правознавства, а також під час викладання навчальних дисциплін: «Конституційне право України», «Конституційно-процесуальне право», «Конституційне право зарубіжних країн», «Актуальні питання прав людини», «Актуальні проблеми конституційного права та процесу», «Виборче референдумне право», «Референдне право» та ін.;

- *правотворчій діяльності органів державної влади* – сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані під час розробки законодавчих актів, котрі регламентуватимуть особливості здійснення референдного процесу в Україні тощо.

5. Використання результатів роботи. Основні положення, узагальнення та висновки дисертаційного дослідження автором апробовані на засіданнях

кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: на X Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (м. Київ, 13 листопада 2020 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції з питань прямої демократії в Україні у контексті міжнародних та європейських правових цінностей «Міжнародні і національні механізми прямої демократії: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 22 січня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Priority directions of science and technology development» (Київ, 24-26 січня 2021 р.).

6. Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стель викладення в дисертації матеріалів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

7. Відповідність діючим вимогам щодо оформлення дисертації. Дисертація Равлюка А.Г. на тему: «Конституційно-правові засади проведення загальнодержавного референдуму: порівняльно-аналітичне дослідження» є завершеним і самостійним науковим дослідженням, результати якого мають цінність і наукове значення для подальших досліджень інституту безпосередньої демократії громадян. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, котрі поділені на 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що містить 202 найменування та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, з них основного тексту – 180 сторінок.

Список використаних джерел містить 202 найменування, з них значна увага приділена національним та міжнародним законодавчим актам, судовій практиці, а також публікаціям у фахових виданнях України та іноземних держав.

8. Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту. Дисертаційна робота Равлюка А.Г. «Конституційно-правові засади проведення загальнодержавного референдуму: порівняльно-аналітичне

дослідження» відповідає паспорту спеціальності 081 «Право». Це забезпечується предметною областю дослідження та основними методами дослідження.

9. Зауваження та рекомендації:

- більше уваги доцільно було б приділити юридичній відповідальності за порушення референдного права а також можливі шляхи її удосконалення;

- ґрунтовнішого розкриття потребувала практика європейських держав з питань ініціювання та проведення загальнодержавного референдуму.

Відзначимо, що здобувачем було враховано значну кількість основних рекомендацій, наданих рецензентами у процесі попередніх обговорень роботи. Зазначені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та не зменшують її наукової новизни і практичної цінності, тому не є перешкодою для її представлення в спеціалізовану вчену раду для офіційного захисту.

10. Відповідність дисертації вимогам, передбаченим «Порядком проведення експерименту із присудження ступеня доктора філософії». Дисертаційна робота Равлюка Андрія Григоровича на тему: «Конституційно-правові засади проведення загальнодержавного референдуму: порівняльно-аналітичне дослідження» повністю відповідає вимогам пунктів 9-15 «Порядку проведення експерименту із присудження ступеня доктора філософії» Постанови Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р.

11. Кількість наукових публікацій, повнота опублікування результатів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих співавторами та зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертації викладені у 3 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, а також у 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

12. Результати перевірки роботи на академічний плагіат. У ході перевірки дисертації запозичень матеріалу без посилання на відповідне джерело не виявлено. Перевірка проводилася сертифікованою програмою Unicheck.

Результати дисертації апробовано на засіданні фахового семінару №1 від 14.06.2021 р. За результатами засідання фахового семінару ухвалено затвердити позитивний висновок рецензентів щодо рекомендації захисту в спеціалізованій вченій раді дисертаційної роботи Равлюка Андрія Григоровича на тему: «Конституційно-правові засади проведення загальнодержавного референдуму: порівняльно-аналітичне дослідження» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Дисертаційна робота **рекомендована до захисту** у спеціалізованій Вченій Раді за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор

Ю.М. Бисага

Рецензент:

професор кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор юридичних наук, професор

В.В. Заборовський